

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-32>

УДК 338.439

ПРОДОВОЛЬЧА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ ЗА ОКРЕМИМИ ТОВАРНМИ ГРУПАМИ СПОЖИВАННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

FOOD INDEPENDENCE OF UKRAINE BY INDIVIDUAL COMMODITY GROUPS OF CONSUMPTION IN THE CURRENT CONDITIONS

Кваша Сергій Миколайович

доктор економічних наук, професор, академік, проректор,
Національна академія аграрних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7448-0543>

Павленко Олексій Михайлович

кандидат економічних наук, докторант кафедри,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9735-2478>

Вакуленко Віталій Леонідович

кандидат економічних наук, доцент кафедри,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7019-1832>

Kvasha Serhii, Pavlenko Olexsiy, Vakulenko Vitalii
National University of Life and Environmental Sciences

Продовольча безпека України – одне з найбільш важливих питань як для науковців, так і для вищого державного керівництва. Стан продовольчої безпеки держави є прямим відображенням ситуації, яка склалась за сучасних умов, а також умов життя суспільства. Враховуючи це, дослідження присвячено аналізу важливого показника продовольчої безпеки України – продовольчої незалежності за окремими категоріями товарів, що демонструє те, наскільки вітчизняний продовольчий ринок залежить від імпорту продуктів харчування. Спершу проведено загальний огляд методики розрахунку індикатора 5 продовольчої безпеки, що і уособлює продовольчу незалежність. Окрім цього, проаналізовано значення показника продовольчої незалежності України за окремими категоріями продовольчих товарів у попередні роки згідно з дослідженнями українських науковців. Важливою частиною роботи є визначення стану продовольчої незалежності України за умов повномасштабного вторгнення на основі наявних даних щодо імпорту окремих груп продовольчих товарів та ємності відповідних ринків. На жаль, наявні дані не про всі групи продовольчих товарів. Аналіз тих даних, які наразі відомі, свідчить про нестабільний стан продовольчої незалежності України, і, відповідно, продовольчої безпеки. Причиною такої ситуації є російська агресія, яка стала причиною руйнувань об'єктів харчової промисловості та сільського господарства. Тому в подальшому існує необхідність забезпечення кращої продовольчої безпеки України, що є необхідною умовою належного розвитку держави.

Ключові слова: продовольча незалежність, продовольча безпека України, імпорт продуктів, ємність ринку, індикатори продовольчої безпеки.

Ukraine's food security is one of the most important issues for both scientists and top government officials. The state of the country's food security is a direct reflection of the current situation and the living conditions of society. In addition, today, during a full-scale war, the food security of the state is under threat, as the actions of the Russian Federation are aimed specifically at Ukrainian food industry and agricultural enterprises. In view of this, the study analyses an important indicator of Ukraine's food security – food independence by certain categories of goods, which demonstrates the extent to which the domestic food market depends on food imports, which could potentially increase in the event of a full-scale war. The purpose of the study is to conduct a detailed analysis of Ukraine's food security in terms of food independence by individual food categories. First, a general overview of the

methodology for calculating Food Security Indicator 5, which represents food independence, is provided. In addition, the article analyses the value of Ukraine's food independence indicator for certain categories of food products in previous years according to studies by Ukrainian scholars. The reasons for Ukraine's food dependence on certain categories of food products are identified. An important part of the work is to determine the state of Ukraine's food independence in the event of a full-scale invasion based on the available data on imports of certain food groups and the capacity of the relevant markets. The results are presented in the form of a table and a diagram. Unfortunately, data are not available for all food groups. An analysis of the data that is currently available shows that Ukraine's food independence and, consequently, food security are in a precarious state. The reason for this situation is Russian aggression, which has caused destruction of food industry and agricultural facilities. In previous years, Ukraine had a high level of food dependence for such commodity groups as fish and fish products, fruits, berries and grapes, and vegetable oils of all kinds. The value of the food independence indicator for other food groups was within the normal range and in some cases well below the threshold. Therefore, in the future, there is a need to ensure better food security in Ukraine, which is a prerequisite for the proper development of the state.

Keywords: food independence, food security of Ukraine, food imports, market capacity, food security indicators.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Протягом останніх двох років в Україні спостерігається негативна ситуація, пов'язана зі становищем продовольчих товарів на ринку, їх виробництвом та імпортом. Внаслідок повномасштабного вторгнення значна кількість вітчизняних підприємств харчової промисловості та сільськогосподарської галузі були вимушені припинити свою діяльність, у тому числі і провідні виробники окремих категорій продуктів харчування. Окрім цього, ускладненим став імпорт продовольчих товарів у зв'язку з блокуванням морських торговельних шляхів, а також блокуванням пунктів пропуску на кордоні з деякими державами Європейського Союзу, зокрема – з Польщею. Усе це призводить до того, що кількість продуктів харчування, доступних для українських споживачів, зменшується, а їх вартість – поступово зростає. Крім того, потенційно може збільшитись імпортозалежність України за окремими категоріями продовольчих товарів у зв'язку з відсутністю достатніх можливостей для самостійного виробництва. Такий стан справ може негативно вплинути на продовольчу безпеку держави, оскільки продовольча незалежність слугує одним із її основних індикаторів. З огляду на це, постає необхідність у проведенні аналізу стану продовольчої безпеки України в розрізні продовольчої незалежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення питання продовольчої незалежності України, як одного з індикаторів продовольчої безпеки, не є достатнім серед українських науковців. Частково до цього питання у своїх дослідженнях, присвячених продовольчій безпеці України та аналізу її окремих індикаторів звертались А. Д. Мостова, В. П. Залізнюк, Н. В. Гринишин, Н. Є. Іванова, О. В. Балуєва та інші. Однак, досліджень, присвячених аналізу конкретно цього питання, наразі немає.

Враховуючи важливість його розгляду у контексті продовольчої безпеки України, пропонуємо заповнити існуючі прогалини та поглибити вивчення даного питання.

Мета дослідження: проведення детального аналізу продовольчої незалежності України за окремими товарними групами споживання в умовах воєнного стану.

Вклад основного матеріалу дослідження. Питання продовольчої безпеки особливо гостро стоїть у нашій країні за умов повномасштабного вторгнення та воєнного стану. Створення належних умов, що передбачатимуть достатній доступ до продуктів харчування оптимальної якості та у достатній кількості – обов'язок держави. Саме тому важливим питанням є аналіз індикаторів продовольчої безпеки, які слугують показниками, які свідчать про стан продовольчої безпеки у державі на певний момент часу. У першу чергу, підкреслимо, що продовольча безпека являє собою ступінь забезпеченості населення держави екологічно чистими та корисними для здоров'я громадян продуктами харчування вітчизняного виробництва за науково-обґрунтованими нормами і доступними цінами при збереженні і поліпшенні середовища проживання.

Згідно з Методичними вказівками щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженими у 2013 році, основними індикаторами – показниками стану продовольчої безпеки України, є наступні [1–3]:

- добова енергетична цінність раціону громадянина;
- доступність споживання продуктів харчування у контексті основних видів;
- достатність державних продовольчих запасів зерна;
- економічна доступність продуктів харчування;

– відмінності (диференціація) вартості продуктів харчування за різними соціальними групами;

- ємність внутрішнього ринку виробництва продуктів харчування;
- продовольча незалежність держави за кожним окремим продуктом.

Кожен з вищезазначених показників має специфічні методики для розрахунку, основою для чого є статистичні дані щодо виробництва, споживання, збереження та інших аспектів, пов'язаних з продуктами харчування. Враховуючи стан держави за умов повномасштабної війни, важливим і актуальним є визначення індикатора 7 продовольчої безпеки України, що слугує основою для визначення продовольчої незалежності держави.

Індикатор 5 продовольчої безпеки, згідно з Методикою, визначається, як співвідношення між обсягом імпорту певного продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку та виражається у відсотках. Граничним (пороговим) критерієм для визначення цього показника є значення 30%, тобто якщо імпорт складає більше 30% від внутрішньої ємності ринку за конкретним продуктом, це означає те, що держава не є незалежною, тому стан її продовольчої безпеки у даному контексті є недостатнім [4; 5].

Згідно з дослідженням А. Д. Мостової зазначимо, що за період з 2014 по 2017 рр. показник продовольчої незалежності України за деякими продуктами має різне значення. Так, найбільшою є частка імпорту за такими продуктами: олія та інші рослинні жири, фрукти, ягоди та виноград. Значення індикатора 7 для цих категорій продуктів є більшим, ніж 30%, що означає те, що Україна не є незалежною у контексті забезпечення цими продуктами.

Крім того, згідно з дослідженням С. В. Щербина, найвищий рівень імпортозалежності є характерним для таких категорій продуктів, згідно з даними 2016 року:

- риба і рибопродукти – 74,6%;
- плоди, ягоди та виноград – 34,5%;
- олія рослинна всіх видів – 44,1%.

Відповідно, найбільше Україна імпортує саме ці категорії продуктів, деякі з яких становлять основою внутрішнього ринку, зокрема – риба і рибопродукти. Подібна закономірність є нормальним явищем за сучасних умов, коли держави світу мають певну спеціалізацію, тому в залежності від умов, які у них створені, виробляють певні категорії продуктів, завдяки чому задовольняють потреби внутрішнього

ринку та експортують до інших держав, отримуючи прибуток. Україна не має достатньо можливостей для вилову риби, ракоподібних і молюсків, а вирощування завдяки аквакультури не дає можливість компенсувати недостатню кількість цього продукту. Крім того, Україна імпортує також екзотичні види фруктів, зокрема – цитрусові, банани, фініки, ананаси тощо. Однак, якщо звернути увагу на таку категорію, як олія рослинна усіх видів, то чималу частку олії Україна імпортує, проте більша частина цієї олії – це пальмова, яка використовується у харчовій промисловості, а також оливкова та інші, натомість забезпечення соняшниковою олією свідчить про продуктову незалежність за цим видом продукту [6].

Разом з тим, за умов повномасштабного вторгнення продовольча незалежність може перебувати під загрозою, оскільки чимала кількість підприємств харчової промисловості, аграрних підприємств, а також сільськогосподарських угідь або постраждали від російської агресії, або перебувають під окупацією. Крім того, серйозною проблемою є руйнування сховищ з зерном та іншою сільськогосподарською продукцією у різних частинах держави, насамперед – на Півдні. Тому важливо звернути увагу на значення індикатора 5 продовольчої безпеки згідно зі статистичними даними за 2022 та 2023 рр. [7].

Згідно з даними Держстату та Міністерства аграрної політики зазначимо показники імпорту продуктів у перерахунку на основний продукт та ємність ринку за відповідними продуктами (табл. 1).

Згідно з даними таблиці, підкреслимо, що найбільший обсяг імпорту серед тих продуктів харчування, для яких наразі присутні офіційні статистичні дані, є характерними для молока і молокопродуктів, м'яса і м'ясопродуктів, а також для яєць.

Для того, щоб визначити стан індикатора 5 – показника продовольчої незалежності України за окремими товарними групами, представимо значення відповідного індикатора для 2022 та 2023 рр. (рис. 1).

Згідно з даними щодо продовольчої незалежності України за період 2022–2023 рр., наявними у офіційних джерелах, підкреслимо, що за такими категоріями продуктів, як м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молокопродукти, яйця, цукор та олія соняшникова, Україна має позитивні показники продовольчої незалежності, оскільки значення індикатора за усіма

Таблиця 1

Імпорт продуктів харчування та ємність внутрішнього ринку в Україні, 2022–2023 рр. [8]

	Імпорт продуктів у 2022 році у перерахунку на основний продукт (за даними Держстату)	Ємність внутрішнього ринку у 2022 році (за даними Мінагрополітики)	Імпорт продуктів у 2023 році у перерахунку на основний продукт (за даними Держстату)	Ємність внутрішнього ринку у 2023 році (за даними Мінагрополітики)
М'ясо і м'ясопродукти	160	1911	105	1871
Молоко і молокопродукти	402	7118	431	6985
Фрукти, ягоди і виноград	-	-	-	-
Риба і рибодукти	-	-	-	-
Яйця (млн. шт.)	107	9464	174	8695
Цукор	9	949	10	950
олія соняшникова	1	249	1	250

Джерело [8]

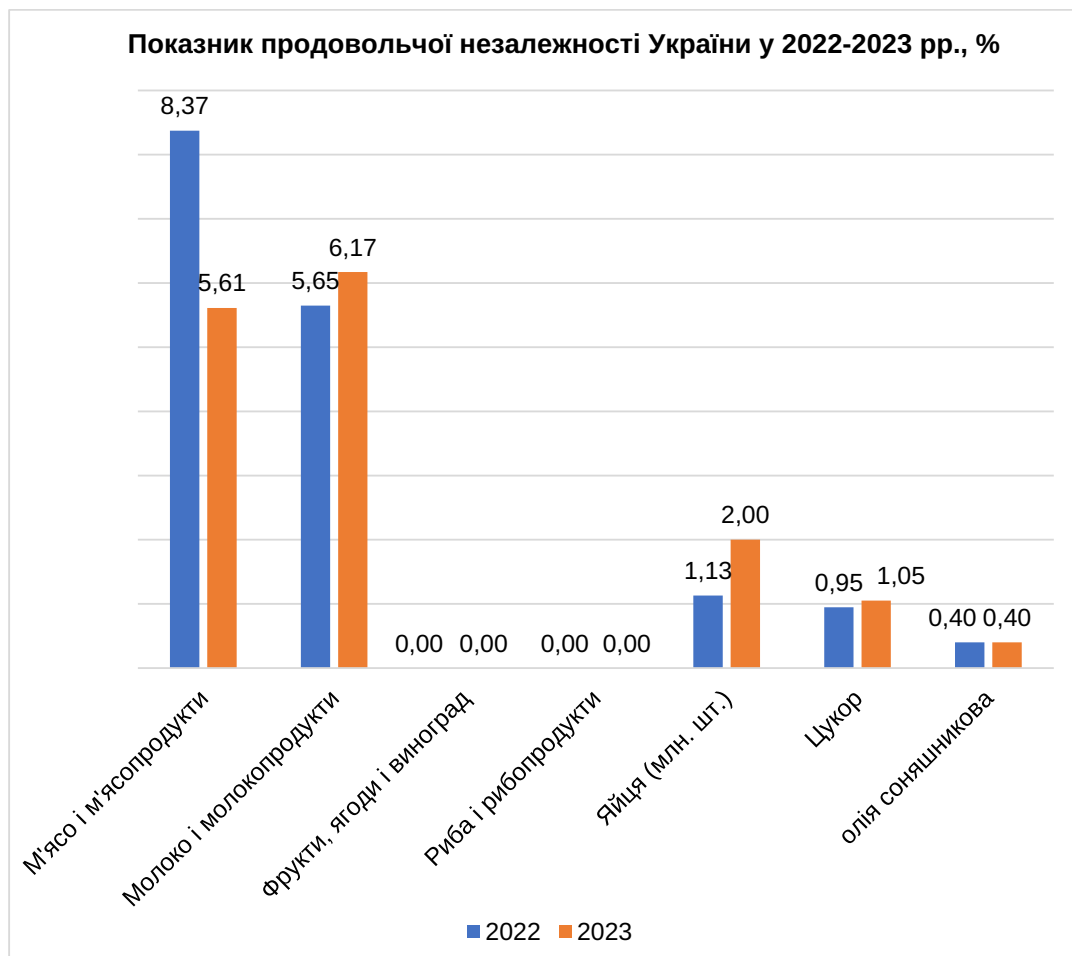

Рис. 1. Показник продовольчої незалежності України у 2022–2023 рр., %

Джерело: [8]

зазначеними категоріями менше 30%. Разом з тим, за такими категоріями, як фрукти, ягоди і виноград, риба і рибопродукти та олія рослинна усіх видів (із врахуванням соняшникової також), значення імпорту та ємності ринку за обраний період невідомі.

Крім того, звертаючи увагу на динаміку значення показників за період 2022–2023 рр., то можна побачити, що значно зменшилась імпортозалежність України за м'ясом і м'ясопродуктами, знизившись на 2,7%, значення інших показників збільшилось, зокрема – майже вдвічі збільшилась імпортозалежність України за значенням продовольчої незалежності у контексті яєць. Відсутні дані, які б свідчили про значення продовольчої незалежності у контексті фруктів, овочів, риби і рибопродуктів, олії, що не дає можливість у повній мірі стверджувати про стан продовольчої безпеки в Україні згідно з наявними даними. Тим не менш, враховуючи те, що значення показників є нестабільним, стан продовольчої безпеки в Україні у контексті продовольчої незалежності є нестабільним, що відображає загальну ситуацію в країні, яка склалась в умовах воєнного стану [9; 10].

Висновки. Отже, проаналізувавши стан продовольчої незалежності України за окремими товарними групами як одного з індикаторів продовольчої безпеки, можемо сказати, що за попередні роки Україна мала високий рівень продовольчої залежності за такими групами товарів, як риба і рибні продукти, фрукти, ягоди і виноград, а також олія рослинна усіх видів. Значення показника продовольчої незалежності за іншими групами продовольчих товарів було у межах норми та у деяких випадках – значно меншим за граничний показник. Щодо сучасного стану продовольчої незалежності України, то, згідно з наявними даними, продовольча залежність відсутня, однак дані наявні не у повній кількості, що ускладняє аналіз індикатора 5 продовольчої безпеки в Україні за сучасних умов. Враховуючи те, що значення індикатора за деякими групами товарів зменшується, а за іншими – збільшується, стан продовольчої безпеки в Україні залишається негативним, тому потребує створення особливих умов, які дадуть можливість забезпечити більшу продовольчу незалежність та покращити загальну ситуацію у країні в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мостова А. Д. Сучасний стан продовольчої безпеки України та методичні підходи до його оцінки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск № 43. С. 59–68.
2. Залізюк В. П. Оцінка індикаторів продовольчої безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. Випуск № 2. С. 128–133.
3. Гринишин В. Є. Формування системи продовольчої безпеки України : дис.канд. екон. Наук : 08.00.03. Житомир, 2021. 220 с.
4. Іванова Н. Є., Балуєва О. В. Система індикаторів продовольчої безпеки України: огляд та аналіз. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. Випуск № 10.
5. Артеменко Л. Продовольча безпека України: проблемні моменти. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/31445/2/FMZKP_2020_Artemenko_L-Food_security_issues_in_Ukraine_7-9.pdf
6. Щербина С. В. Аналітичне дослідження стану продовольчої безпеки в Україні у контексті запровадження адресної допомоги у продуктах харчування для малозабезпеченого населення. URL: http://www.aau.org.ua/media/publications/743/files/PolicyResearch_2018_12_17_10_21_51_429866.pdf
7. Огляд впливу війни на промисловість України та прогноз перспектив в економіці. URL: <https://uspp.ua/news/actual/2018/ohliad-vplyvu-viiny-na-promyslovisht-ukrainy-ta-prohnoz-perspektyv-v-ekonomitsi>
8. Комплексні статистичні публікації. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
9. Кваша, С. М., Павленко, О. М., Вакуленко, В. Л., Мороз, М. А. Аналіз доступності запасів зерна у державних ресурсах України як індикатора продовольчої безпеки. *Економічний простір*. 2024. Випуск 189. С. 344–348.
10. Кваша, С., Павленко, О., & Вакуленко, В. Стан виробництва та споживання харчових продуктів в Україні в умовах сьогодення. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск № 58.

REFERENCES:

1. Artemenko, L. (2020) Prodovolcha bezpeka Ukrainy: problemni momenty [Food security in Ukraine: problematic issues]. Available at: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/31445/2/FMZKP_2020_Artemenko_L-Food_security_issues_in_Ukraine_7-9.pdf

2. Hrynyshyn, V. Ye. (2021) Formuvannia systemy prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Formation of the food security system of Ukraine]. 220 p.
3. Ivanova, N. Ye. & Baluieva, O. V. (2013) Systema indyikatoriv prodovolchoi bezpeky Ukrainy: ohliad ta analiz [System of food security indicators in Ukraine: overview and analysis]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok* [Public administration: improvement and development]. Vol. 10.
4. Kompleksni statistichni dani [Comprehensive statistical publications]. Available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
5. Kvasha, S. M., Pavlenko, O. M., Vakulenko, V. L., Moroz, M. A. (2024) Analiz dostupnosti zapasiv zerna u derzhavnih resursah Ukraini yak indikatora prodovolchoi bezpeki [Analysis of the availability of grain stocks in the state resources of Ukraine as an indicator of food security]. *Ekonomichniy prostir* [Economic space]. Vol. 2, pp. 344–348.
6. Kvasha, S., Pavlenko, O., Vakulenko, V. (2023) Stan virobnictva ta spozhivannya harchovih produktiv v Ukraini v umovah syogodennya [Current state of food production and consumption in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and society]. Vol. 58.
7. Mostova, A. D. (2019) Suchasnyi stan prodovolchoi bezpeky Ukrainy ta metodychni pidkhody do yoho otsinky [Current state of food security in Ukraine and methodological approaches to its assessment]. *Prychornomorski ekonomichni studii* [Black Sea Economic Studies]. Vol. 43, pp. 59–68.
8. Shcherbyna, S. V. (2018) Analitychne doslidzhennia stanu prodovolchoi bezpeky v Ukraini u konteksti zaprovadzhennia adresnoi dopomohy u produktakh kharchuvannia dlia malozabezpechenoho naselennia [Analytical study of the state of food security in Ukraine in the context of the introduction of targeted food aid for the poor]. Available at: http://www.aau.org.ua/media/publications/743/files/PolicyResearch_2018_12_17_10_21_51_429866.pdf
9. Ukrainyskyi soiuz promyslovtsiv i pidpriiemtsiv. (2022) Ohliad vplyvu viiny na promyslovist Ukrainy ta prohnoz perspektiv v ekonomitsi [An overview of the impact of the war on Ukraines industry and a forecast of economic prospects]. Available at: <https://uspp.ua/news/actual/2018/ohliad-vplyvu-viiny-na-promyslovist-ukrainy-ta-prohnoz-perspektiv-v-ekonomitsi>
10. Zalizniuk, V. P. (2019) Otsinka indyikatoriv prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Assessment of food security indicators in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience]. Vol. 2, pp. 128–133